

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Кликните да бисте почели унос текста.

Комисију је именовало Наставно-научно веће Филолошког факултета на седници од 15. марта 2017. године.

Састав комисије:

1. Ментор: др Драгана Вукићевић, редован професор, Филолошки факултет – Београд; Ужа научна област: Српска књижевност; Датум избора у звање: 22.06.2016.
2. Члан комисије: др Душан Иванић, професор емеритус, Филолошки факултет – Београд; Ужа научна област: Нова српска књижевност; Датум избора у звање: 1997/2015.
3. Члан комисије: др Снежана Милосављевић Милић, редован професор, Филозофски факултет – Ниш; Ужа научна област: Српска и компаративна књижевност; Датум избора у звање: 1. II 2015.
4. Кликните да бисте почели унос текста.
5. Кликните да бисте почели унос текста.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Кликните да бисте почели унос текста.

1. Име, име једног родитеља, презиме:
Александра, Милан, Угреновић
2. Датум рођења, општина, република:
2. јануара 1987, Београд, Србија
3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе:
Кликните да бисте почели унос текста. Datum
Магистар рад одбрање 04.10.2011. на Филолошком факултету у Београду; Тема:
Поступак карневализације у роману Црвени петао лети према небу Миодрага Булатовића.
4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:
Научна област: Српска књижевност

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Дијалектика садржине и форме у наративној прози Симе Матавуља: поетика сижеса

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Дисертација се састоји од петнаест целина. У првој целини *Дијалектика сижеса* (1-13) сучељавају се различите теорије у којима се прати однос између појмова

садржина и форма (од Аристотелових дистинкција преко формалистичких теорија до наратолошких проучавања (Женет, Римон Кенан, Бал). Издвајају се анализе руских теоретичара, посебно динамична ревидирајућа мисао Шкловског и Бахтинова концепција садржајне форме. На трагу Шмидових наратошких проучавања даје се табела *Модела наративних конструкција*. У поглављу *Анатомија сижеа* (14–25) термилошке дистинкције се усложњавају увођењем појма сиже и праћењем генезе овог појма у различитим теоријама сижеа и њиховим систематизацијама у окриљу институционализованог проучавања сижеологије (даугавпилска школа). Тиме се одређују нове смернице рада: теорије изградње (сиже и други елементи: фабула, догађај, перспектива...), слагања (проблем онтогенезе – сиже, протосиже, предсиже) и образовања сижеа (сиже: сиже-архетип) и наговештавају потпоглавља: *Генетичка теорија сижеа* (26–33) и *Онтолошка теорија сижеа* (34–39). У трећем поглављу *Проблеми типологије сижеа у прози Симе Матавуља* типолошки се разврставају сижеи у Матавуљевој прози и посебно обрађују: *синкретични сиже* (42–47), *једночински микросиже* (48–54), *поливаријантни и моноваријантни сиже* (55–71) и *вербални сиже или „реч на делу* (72–87). У четвртој целини *Простор и прича* (88–107) образлаже се примат „просторног“ над „временским“ хронотопом, што је у теоријском смислу подржано Лотмановом типологијом уметничког простора, а насловна веза протумачена на примеру тачкастог хронотопа и кумулативног сижеа у роману *Бакоња фра Брне*, пљоснатог простора у *Ђукану Скакавицу* и линеарног просторног обликовања јунака и сижеа у бокелским (отворени простор) и црногорским (затворени простор) приповеткама. Пета целина *Стидљивост форме* (108–160) – појам, уз извесне корекције и одступања преузет од Лихачова – посвећена је црногорској прози у којој се форма „стидљиво повлачи“ пред садржином, сиже пред протосижеом. У поглављу *Romanhaft* (118–140) жанровска хибридноост романа *Ускок* експлицира се анализом жанрова романса и романа-баладе. У поглављу *Енергија заблуде или о реализму лажи*, потпоглавље *Два реализма Симе Матавуља* (141–164), паралелно се образлаже Матавуљев *modus operandi* и *ars fallendi*, преко идеја о изванморалној лажи, полицентричним идентитетима, позоришним хронотопима, поливаријантним сижеима, прозној алегорији и медитеранском сензуализму. Реторички ефекти засновани на измештању романтичарских и реалистичких регистара карактеристични за црногорску прозу (поглавље *Реторичка и стилистичка поетика сижеа*, 165–180) супротстављени су стилистичким прекодирањима постигнутим посредством стилских варијација, пародија, тј. унурашњим (синтагматским) прекодирањем присутнијим у далматинским и београдским причама, особито у роману *Бакоња фра Брне* (сучљавање романа романсе *Ускока* и романа антиромансе, пародије романсе). *Провинцијски сиже* (181–192) експлициран је на примерима бокелских приповедака у којима је доминантан случај-квазидогађај, а *новелистички сиже* (девето поглавље 193–219) на примерима далматинских и београдских прича. Десето поглавље *Полифонијски сиже* (220–289) односи се на разоткривање транстекстуалних аспеката Матавуљеве прозе где се преко анализе одређених приповедака *Поварета*, *Наумова слутња*, *Ђукан Скакавац* генерише *баладични сиже* (224–249), *лутајући сиже* (250–268), *архетипски сиже* (269–289). У поглављу *Поромањени новелистички сиже* (290–322) роман *Бакоња фра Брне* жанровски се дефинише преко романескне новеле, сродности са жанровима попут фаблица и шванка, анегдотом, ренесансном новелом, али не и са реалистичким романом. Несижејне и метасижејне приче обједињене су у поглављу *Етидни сиже* (323–329) док се у поглављу *Календарски сиже* (330–338) анализирају божићне и пасхалне приче. У *закључку* (339–345) мање се сумирају резултати истраживања а

више оправдава избор текстова који је условио одређан научан приступ. *Литература* (346–361) је разврстана на изворе и литературу која катологизује импозантан број примарно страних текстова.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У поглављу *Дијалектика сижеа* избегавајући редуccionистички приступ и механичко контрастирање и смењивање појмова, докторанд се опредељује за проучавање сижеа у Матавуљевој прози пратећи дијалектичке односе између форме и садржине (променом система садржина постаје форма и обратно). Једном изабран и установљен интерпретативни модел сижеа не примењује се насилно на Матавуљевом тексту већ се типолошка, историјскопоетичка и компаративноисторијска истраживања међусобно повезују и контролишу. Типологију сижеа докторанд не изводи само према догађају, према лику или функцији, већ се у истраживачки фокус ставља већи број елемената (јунак, догађај, стил, идеја, композиција, жанр) чиме се успостављају прецизније типолошке разлике између провинцијског, хроничарског, новелистичког, етидног, календарског, поли- и моноваријантног сижеа, синкретичног, вербалног, архетипског, баладичног и лутајућег сижеа. Проучавајући *генетичке теорије сижеа* (Жирмунски, Фрејденберг, Мелтински) докторанд је издвојио изразито функционалне оперативне појмова за сижетуку Матавуљеве прозе – једни се односе на лутајуће сижее, други на духовни инвентар, а трећи на сижејне архетипове. *Онтолошка теорија сижеа* фокусира се на диференцирање уметничке и предметне стварности отварајући тиме простор за нову реторичку и стилистичку семантизацију сижеа. Онтогенеза сижеа упућује и на Матавуљеву склоност ка мотивским понављањима/варијацијама тако да се „стари сижеи“ сада анализирају не више у кључу Шкловског (нова садржина – нова морфорлогија – нов сиже), већ се прибегава семиотичким и стилистичким анализама. Сказ је препознат као маска, импровизације туђег гласа карактеристична за једну фазу која је претходила Матавуљевим далматинским и београдским приповеткама. У поглављу посвећеном *синкретичном сижеу* успоставља се аналогија између когнитивног концепта (епизодично памћење у којем је *ја* које се сећа укореењено у примарно искуство које приповедањем мења, изнова доживљава) и концепта фолклорног „јединства времена“ . Тиме је покренуто питање Матавуљеве умешности у овладавању сижејним временом и успостављена развојна нит између раних црногорских приповедака (попут приповетке *Уместо уводног чланка*), у којима су приметна „временска ислизнућа“ (догађајно, пунктуелно време наспрам епског времена) и каснијих у којима су она премошћена. Идеја Ј. Мелтинског да се мотиви могу тумачити као *једночински микросижеи* примењена је на анализу приповедака у којима Матавуљ постепено напушта варирање фолклорних сижеа и ствара нов сиже. Ово тема-ремаатско померање илуструје се „двоструким читањем“ приповетке *Чеврљино злочинство* као приповетке у којој се у првој варијанти насловом наговештава верност теми (микросиже о вештици, митски однос према свету), а у другој ствара тема-ремаатски микросиже (рема: психолошка фантастика, приповетка са етичком назнаком злочина). Црногорским приповеткама којима претходи тенденциозно дочаравање црногорског морала одговара „затвореност“ моноваријантног сижеа, наспрам приповедака у којима се, уместо „било је ...“, сиже ствара по принципз „може бити“ (поливаријентни сиже). У оваквим уопштавањима задржана је мера опреза јер нису све црногорске приповетке моноваријантне (анализа приповетке *Учини као Страхинић* као приповетке у којој се проблематизује детерминизам и ригидност епско-патријархалног света). У поглављу *Поливаријантни и моноваријантни сиже* контрастирају се приповетке у којима се, с једна стране,

дочарава релативизам света (највећим делом такве су приморске приповетке), а с друге, фатализам и детерминизам (претежно обележје црногорске прозе). Приповетка *Пилипенда* не само да је наведена као пример поливаријантног сижеа већ је назначено њено ново тумачење преко концепта трагичке ироније и мотива жртвовања *pharmakosa* и жанровске симбиозе трагичног, елегичног и реалистичног. Поетика ока се у поглављу (поливаријантни и моноваријанти сижеи) контрастирањем цикличних и линеарних сижеа допуњује упечатљиво формулисаним ефектом доренесансног сликарства (појам преузет од Лихачова за дочаравање перспективе) и нијансираним, само назначеним диференцирањем ефекта хроничарског времена у делима најзначајнијих реалистичких писаца (Матавуљев свет релативизма : Игњатовићев – свет таштине). У потпоглављу *Вербални сиже или „реч на делу“* – прате се стилске мене у Матавуљевој прози, напуштање документаристичких, дигресивно развијених описа или „збијањем“ речи чиме је интензивирањем њихов естетички учинак (*Поварета*, *Пилипенда*) или, радикалније, јачањем аутореференцијалне функције језика. И поетика уха (Иванић, Константиновић) доводи се у везу са типом сижеа особито издвајањем оних приповедака или делова романа *Бакоња фра Брне* у којима сижејни покретач постаје стил и у којима чак и нејасне звучне фразе творе смисао. Малим речником „медитеранског есперанта“ издвојеним из Матавуљеве прозе разоткрива се како механизам сижејне таутологије пружа „задовољство у језику“ ослобођеном референцијалне принуде и Матавуља удаљава од привида реалистичко денотативног говора. На трагу Барта, акустичност текста и „хедонистичка употреба језика“ доводе се у везу са хедонизмом читања. У поглављу *Простор и прича* доминантни просторни хронотопа у Матавуљевој прози манифестује се у пикареско тачкастом типу простора (*Бакоња фра Брне*), у концепту затвореног линеарног простора, али посебно ваља истаћи луцидно довођење у везу спољашњег хронотопа у црногорским приповеткама са хронотопом трга и формама енкомиона и апологија. У бокељским приповеткама издвојен је провинцијски хронотоп, „флорберовска варијација провинцијског градића“, повезан са сижејним понављањима ступњевите таутолошке структуре, али и избегнута типолошка уопштавања увиђањем специфичности (ентропичности) одређених приповедака (анализа *Пошљедњих витезова* и *Ђукана Скакавца*). Најразуђеније је девето поглавље у којем се обједињују црногорске и београдске приче елаборацијом новелистичког сижеа и отвара тематика краја приче, сижејне танатологије, динамизма фабулативног краја и сижејне отворености. Издвајањем одређених приповедака (*Цар Дуклијан*, на пример) типолошке конструкције се непрестано проверавају „контролишу“ конкретном грађом и обогаћују специфичностима одређеног корпуса текстова (индикативно је тумачење *Пилипенде* или *Аранђеловог удеса* преко концепта метафоричке (опозитна јој је миметичка) референцијалности или сижејне елипсе која се даље типолошки разврстава пратећи не само оно што је слично већ и оно што је различито унутар издвојене групе текстова). *Поварета* се интерпретира као међужанровска форма преко фабуларано (новелистичког) и сижејно (баладичног) слоја, сижејног цитирања Биргерове *Леноре* (уз развијену дигресију о уметничкој и фолклорној (не)подударној генези наратива о мртвима који походе живе), поново уз јаку „контрола текста“ у којем је присутна и инверзија баладичног, а семантички климакс праћен синтаксичким антиклимаксом и стилском полифонијом трагичног, комичног и ироничног. У *Наумовој слутњи* откривен је метатекст, Толстојева парабола *Зашто људи живе*, али анализа није сведена на упоређивање текстова већ на иденетификовање приповедног идентитета, тумачења крај приповетке и уочавање новог сижеа који није само варијанта лутајућег сижеа о анђелу. Реалистичност

јунака се проблематизује у *Ђукану Скакавцу* који се придружује низу архетипских јунака блиских романтичарским демонским ликовима, или у роману тј. поромањеној новели *Бакоња фра Брне* која се удаљава од сижеа реалистичког романа лика и приклања традицији семантички проточних јунака, типова варалица (варијанта сижеа о монаху-лакрдјашу и лекару-варалици). *Етидним сижеом* су обухваћене „приповједне згодице“, „гаткице“ (поједине полудокументарне и неуметничке) у којима се тематизује сам чин приповедања па је сиже секундаран. У поглављу *Календарски сиже* анализирају се и приче у којима се календарска тецентричност потискује новелистичким сижеом и пародира схематизам празничних прича. У духу Епштејновог хипотетизма развијена је претпоставка о Фрајовом уврштавању романа *Ускок* у жанр романи да је био упознат са јужнословенском књижевношћу или могући Матавуљев дијалог са Костићевом песмом *Спомен на Руварца* кроз приповетку *Чудни разговор*).

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

Кликните да бисте почели унос текста.

„Текст и метатекст у приповеци *Наумова слутња* Симе Матавуља“, Књижевна историја, год. 45, бр. 150, 2013.

„Поетика сижеа у роману „Бакоња фра Брне“ Симе Матавуља“, Књижевна историја год. 46, бр. 152, 2014.

„Балада о Ленори Симе Матавуља“, Поетика и интерпретација, Зборник у част Радивоја Микића, Филолошки факултет, Београд, 2015.

Кликните да бисте почели унос текста.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Констатујући да је сижеологија „готово непозната у доменима националне науке о књижевности“, докторанд даје информативан увид у предмет и истраживачке циљеве ове дисциплине постајући тиме њен промотер у оквирима српске науке о књижевности. У истраживачком фокусу докторанда непрестано се укрштају три равни – Матавуљева проза и књижевнокритичка мисао о Матавуљу са најеминентнијим именима руске, али и западноевропске књижевне и шире научне мисли. Овом тријадичном низу ретко се прикључују домаћи аутори у чијим делима се препознају слични типови сижеа па су опажања везана за хибридни сиже код Веселиновића или другачије постулирање времена код Светолика Ранковића, перифрастично приповедање код Љубише и Миљанова тим драгоценија и подстицајнија за будућа истраживања. Ако је, с једне стране, национални корпус у поредбеним анализама стављен по страни, с друге стране, Матавуљ је врло компетентно позициониран у низ европских писаца и сижејних опција препознатих и теоријски елаборираних у њиховом делу. Докторанд анализе Матавуљеве прозе често прекида и врло развијеном, дигресивним теоријским елаборацијама (добро мотивисаним као у случају поливаријантних сижеа који се везује за идеју „могућег“ догађаја што је „отворило врата“ за проблем мимезиса, а Матавуљеви аутопоетички искази (било имплицитни, било експлицитни) приближили Аристотеловом тумачењу појма). Од уводних поглавља Матавуљ се проучава као аутор који је, како у својим спорадичним рефлексима о књижевности тако и у самом стваралаштву, варирао идеју о односу садржаја и форме – од занемаривање форме у корист тенденције и

грађе до постављања односа који је у савременој теоријској мисли препозната као највалиднији (најоптималнији). Ако се није дигресивно ишло у правцу хоризонталних проучавања, тим је интензивније било „дубинско“ проучавање Матавуљеве прозе – проучавање варијантних сижеа (парова прича), редакција исте приче, експлицитне и имплицитне поетике што оставља утисак овладалости и ликом и делом аутора. У раду је предочена генеза сижеа и то како на плану целокупног Матавуљевог опуса, тако и кроз варијанте појединачних дела – *Пошљедњи витезови* или *Бакоња фра Брне* у коначној верзији су пример за редукцију „осамостаљених“ описа и чвршће повезивање индивидуалног стила и прозног исказа. У раду је понуђен и одговор на питање зашто и како одређени догађаји добијају статус уметничког догађаја и у којим приповеткама уметнички догађај остаје у сенци фабуларног догађаја или протосижеа. Провокативно је (не)позицирање романа *Бакоња фра Брне* у контекст реалистичког романа (с једне стране, вербални сиже и стилска иновативност, а с друге, преплитање кумулативног и поливаријантног сижеа са тачкастим и линеарним хронотопом). Индикативно је притом да се кумулативни сиже који пародира циклични сиже о развојном путу, или протосижејне схеме иницијације, или конципирање карневалског насупрот историјском времену уобијеном за реалистички роман лика не интерпретирају као дезинтеграција тог романа у оквирима реализма, књижевноисторијског контекста којем Матавуљ припада, већ се препознају као показатељи модерности романа. Типолошка сложеност Матавуљеве прозе аргументована је некада симбиозама, некада синтезама различитих типова сижеа (нпр. укрштање хроничарског времена са провинцијским сижеом којем „одговара“ циклични сиже и сл.) чиме је истакнут и објашњен трагедијски аспект Матавуљевих претежно бокелских новела (*Пошљедњи витезови* као пример). Начин интерполирања цитата у тумачења Матавуљеве прозе открива научну акрибичност засновану на аналогијама, асоцијацијама, препознавањима, супротстављањима (индикативан је опис Матавуљевих градова преко Бахтинове „флореровске варијанте провинцијског градића“ или Кермоудовог концепта времена). Књиженотеоријске рефлексije (нпр. о типу лекара-варалице) се повремено осамостаљују, али упркос своје дигресивности, својом информативношћу и синтетичношћу ипак остају подређени теми истраживања. Анализе полифонијског сижеа нису исцрпљене у детектовању метатекста већ проучавању херменеутички најизазовнијих „тамних и нејасних места“ приче (нпр. Ђуканово „жвр“) у којима се читалачка рефлексija повлачи пред читалачком интуицијом (експликација демонског естетизма, нулте мотивације у *Ђукану Скакавицу*). У раду се непрестано преиспитују „границе“ тумачења текста и отварају нови интерпретативни простори (*Бакоња фра Брне* се интерпретира као текст који је наговестио смену епистемолошке парадигме, откривена су нова слојевита метатекстуална значења *Поварете*, *Ђукана Скакавица*). Анализе појединачних текстова инкорпориране су у синтетичне анализе мена и динамизма садржајноформалних решења која Матавуљева проза нуди у целини што оставља утисак присуствовања динамичном кретаивном чину како оном који се одигравао у Матавуљу тако и у његовом проучаваоцу.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА НАПОМЕНА:

Резултати савремених сижеолошких истраживања аплицирани су на Матавуљевој прози и тиме откривен њихов нов, до сада недовољно и препознат и проучен сижејни интерпретативни потенцијал. Тиме је успостављена извесна полемичка дистанца према одређеним актуелним интерпретацијама Матавуљеве прозе. У раду се успоставља нова номенклатура унутар које (пored номенклатуре сижеа) издвајамо синтагме „јунака степе“ (Лотманов појам преко којег се тумаче Илија Булин или

Ђукан Скакавац), прозна алегорија (Бахтинов појам преко којег се тумаче одређене приморске новеле), реализам лажи (врло продуктиван за разумевање јунака попут Илије Булина, Ђукана Скакавца, Букара...), демонски естетизам (Ђукан Скакавац)... Истраживачка позиција је одређена живим дијалогом са импресивним бројем највећих имена не само књижевнонаучне већ и филозофске мисли. У раду се истовремено Матавуљева проза анализира у великим системима (на пример: европска романтичарска балада, свадбена поезија и *Поварета* или новела, шванк, фаблио и *Бакоња фра Брне*), али се не игноришу ни места која се својом амбиваленцијом опиру уопштавањима (тумачења, нпр., завршетака приповедака и разликовање емоција коју изазивају форма и садржина). Пратећи стваралачки процес од паратекстуалних промена (значај наслова) преко предсижеа и протосижеа до коначног текста, докторанд је сиже сагледао кроз динамичан, процесивни однос форме и садржине, не упадајући у замке редукционизма – било оног у којем би се истраживања усмерило према грађи, материјалу и скренуло ка биографизму и позитивистичком приступу тексту, или оног који би се определило за игнорисање „отежане форме“ и оспоравање њене садржајности као услова уметничке (не само етнографске, документарне, историјске) валидности текста.

Кликните да бисте почели унос текста.

X ПРЕДЛОГ:

На основу прегледа и вредновања резултата истраживања у докторској дисертацији **Дијалектика садржине и форме у наративној прози Симе Матавуља: поетика сижеа** Александре Угреновић, предлажемо Наставно-научном већу Филолошког факултета да усвоји овај извјештај и кандидату одобри одбрану пред комисијом у потписаном саставу:

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. др Драгана Вукићевић, редован професор
2. др Душан Иванић, професор емеритус
3. др Снежана Милосављевић Милић, редован професор
- 4.
- 5.